

Yabancı memleketlerde haritacılık :

**1934 senesi ikinciteşrin ayında İran - Efgan
hududunda Türk haritacıları tarafından
yapılan harita ve nirengi işi**

Yazan: Bnb. Hidayet Derman

Hidayet Derman

İran ve Efgan hükûmet ve kardeş milletlerinin yarım asırdanberi devam eden sınır karışıklıklarına nihayet vermek ve sınırlarını belli etmek için hükûmetimizin hakemliğine müracaat etmiş idiler.

Bu müracaatı arzu ve istekle yerine getirmek isteyen hükûmetimiz ordu kumandanlarından (or general) Fahrettin altayı, bu tarihî vazifeye gidecek olan heyetin başına seçti.

Arkadaşım Binbaşı Haşım ile bu heyette haritacı olarak bulunuyorduk.

1934 senesi 1. teşrinin dördünde yola çıkan heyetimiz bir ay sonra İran - Efgan hududuna varmış idi.

Bu hükûmetlerin hudut komisyonları karşılıklı arzularını ve iddialarını anlatmak için haritelerini açtılar umulduğu gibi çıkmayan bu hudut haritaları; çok küçük mikyaslı coğrafya haritalarından alabildiğine büyültülmüş idi.

Her iki tarafın iddia ve sözlerinden; bu hududun en şimalinde Herirot nehirinden cenupta Bülüveistan hududuna kadar takriben sekiz yüz kilemetreye karip sınır hattının ortasında

üç yüz elli kilometre kadar bir kısmı hemen tamamen niza ve ihtilâfı mucip olduğu anlaşılıyordu. Meselenin heyeti umumiyesinin arz ettiği şekil şöylece hulâsa edilebilir.

I — Şimâlde general Maklin hattı.

II — General Maklin hattının cenubundan başlayan Mu-saabat - Nemeksar (tuz gölü) hattı ve Nemeksar mintakası.

III — Nemeksardan itibaren cenup müntehasına kakar uşlâzn kısım.

Maksadımı ve vaziyeti umumiyeyi daha iyi anlatabilmek için bu üç parçayı arz ve izah edeyim.

General Maklin hattı:

Rusya - Efgan hududunun başladığı Herirot nehirinin üzerinde Zülfikar civarından yüz elli kilometre kadar cenupta gubi yali harde nihayet bulan kısımdır. Bu hudut şimâlde Herirot vadisi sonra Kal kele deresi ve daha sonra 1 No. hudut taşından başlayarak 39 No. hudut taşına kadar devam eden kısımdan ibarettir. İşbu 39 dane piramit kireç ve tuğladan yapılmış ve çoğu bozulmuş ancak yerleri belli olmaktadır.

General Maklin bu piramitlerin her birinin ayrı ayrı umumî ve hususî vaziyetlerini; unsur ve eşkâli topoğrafiyelerini birer birer izah ve tarif etmiştir. Bunların nasıl tarif edildiklerini bir misal olarak en nihayettteki üç danesinin (37;38;39) tariflerini aynen kaydediyorum.

Sütun No. 37

Sütunun izah ve tasviri:

Her istikametten görünen yüksek bir tepenin üzerinde kâin kârgir bir sütundur. Bu nokta hakikî kadaona silsilesinin

en sonudur. (37) No. lı sütundan itibaren (38) No. lı sütuna kadar arazi birden alçalır. (38) No. lı sütuna giden hat, suların taksim hattını takip eder.

37 No. dan görünüş ve semtler:	derece
(36) No. lı sütunun	307
(38) No. lı sütunun	148
(38) No. lı sütunun	142
Yal - i - khar	116
Tirkisht tepesi	49
Mahruti tepe	360
Kaşe lusi = Kashlushi	280

Sütun No. 38

Sütunun izah ve tasviri:

Tirkisht ve sergerdan havzalarını ayıran mütemevviç tepelerden müteşekkel ve alçak bir (suların taksim hattını) tepe üzerindeki yuvarlak bir tepede kâin kârgir bir sütundur. Sütunun civarında nazarı dikkati calıp bir şey yoktur. (39) No. lı sütuna giden hat doğrudur.

38 No. dan görünüş ve semtler:	derece
(37) No. lı sütun	228
(39) No. lı sütun	135 1/2
Tirkisht tepesi	30
Yal - i - khar	98

Sütun No. 39

Sütunun izah ve tasviri:

Yal - Khar ın cenuptaki ucundan fırlayan ve Chah surkh (Çah surh) vadisinin şimaldeki basını teşkil eden düz bir kaya

çıkıntısı üzerinde kâin kârgir bir sütundur. Chahsurkh un kendisi arada bir tepe çıkıntısı olduğundan, görünmez. (39) No lı. sütunun bulunduğu çıkıntının şimal kısmında bir uçurum vardır. Bu uçurumun şimal kısmı, kadaona silsilesinin imtidadıdır, ve tirkisht vadisinin başını teşkil eder. Bu ekseriyetle katal surkh ismini taşır. Cenupta kaya çıkıntısı, Chah surkh ve sergerdan'daki su akıntılarını ayıran simtik silsilesinden gelen alçak bir (suların taksim hattı) ile iltisak kesbeder. (39) No lı sütun ittisal noktasının tam karşısındadır. Bu sütun, Chah surkh ve tirkisht arasında mevcut olup katal surkh ile sütunun bulunduğu kaya çıkıntısını teşkil ettiği koydan geçen münakale hattını setir ve himaye (protects) eder.

39 No. dan görünüş ve semtler:

	derece
(38) No. lı sütun	315 1/2
(37) No. lı sütun	322
Tirkisht tepesi	16
Yal - İ - Kahr	67

Hudut (sütun) pramitleri aralarındaki mesafeler de kadem olarak hesaplanmıştır.

Bunlardan başka semt hesaplarını da yaparak her noktaya diğer civar noktalara olan semtlerini de hesap ve kayıt etmiştir. (Derece cinsinden olan bu semtleyukarıda görülmektedir.)

İlmi ve fenni şekilde ve bu güzel üslûp ile ve riyazi kıymetleriyle hiç bir hata ve sehiv yapılmaksızın bu noktaların yeniden ihyası her devirde ve her zaman kabil olabilecektir.

Hudut işlerinde numune ve misal olmağa lâyık olan bu piramitlerin gösterdiği hudut parçasına general Maklin hattı denilmektedir.

II No. kısım; Musaabat mıntakası:

General Maklinin 39 No. noktasının 21,5 kilometre garbinde münferit üç toprak kulübedir. Bu kulübelerden en büyüğünde Efgan hudut karakolu barınmaktadır. Bu kulbenin yanında eyi denecek bir tek su kaynağı vardır. Bu mahallin kıymeti de bu kaynaktır. Bunun bulunduğu yerde sergerdan ismini taşıyan kuru bir vadi vardır. Yağmur mevsimi etraf dağların sularını bu vadi toblar ve daha cenupta vaki Nemeksar denilen tuz gölüne götürür. Nemeksardan cenuba doğru takriben 300 kilometrelik bu kısımda geniş vasi çöller vardır. Belli başlı Yezdan ve Gebude noktalarından başka evde de yoktur. Kışın aşiretlerin barındığı bazı mahallerde kuyular vardır. Deşti na ümit, hududun bu kısmındadır. Her iki hükûmette bu kısma fazla ehemmiyet vermeyorlardı. en çok ehemmiyet verilen kısmı 39 No. taşdan tuz gölüne kadar imtidat eden kısım teşkil ediyordu.

Bunun için icabeden tetkikat; hüküm ve kararlar için bu kısımda muntazam bir haritaya ihtiyaç hasıl olmuştu. Esasen eldeki mahdut zaman ve mevsim de tekmil mıntakanın lüzumu olan haritasını çıkarmağa müsait değildi. Bundan dolayı kumandanımız; Orgeneral Fahreddin altay:

General Maklenin 35, 36, 37, 38 39 No. hudut noktaları ve muhiti de dahil o'mak üzere Musaabat - Nemeksar hattının ve muhitinin 1/100000 mikyasında haritasının alınması ve bu harita için muktazi nirengiye heman başlanmasına emir buyurdular. Takribî ve vasatî olarak derinliği 60 kilometre genişliği de 5:6 kilometre olan bu iş için elde yirmi gün kadar bir zaman vardı. Bu müddet içinde haritanın her bir işinin bitmiş olması icabediyordu.

Nirengi olmadıkça muntazam harita almak ameliyatına başlanamayacağından en kısa ve kestirme yollarıdan ve çok pratik usuller ile bir an evvel nirengi işini başarmak zarurî idi. Bir taraftan nirengi işi ilerlerken topoğraf işinin de başlaması ve ilerlemesi için topoğraf arkadaşına heman hergün yeni yeni nirengi noktaları heselayıp ulaştırmam lazımdı. Yalnız gündüzleri çalışmak bu maksada vefa etmeyecekti. Bunu nazarı itibara alarak işimi şöylece sıraladım.

1 — Arazinin istikşafı; Nirengi noktalarının yerlerinin intihap ve tayini.

2 — Nirengi noktalarına işaretlerin dikilmesi.

3 — Dılı esas intihap ve mesahası.

4 — Semt tayini.

5 — Şebeke'î müsellesatiye rasatları (ufkî ve şakulî)

6 — Müselleslerin hesapları

7 — Semtlerin ve kemiyeti vaziyelerin hesapları.

8 — Kanavanın ihzar ve tersimi ve noktaların kanavaya nakilleri.

1 — Arazinin istikşafı ve nirengi noktalarının intihap ve tayini:

Mihmandarımız Efgan mühendisi Ahmet Emirhan ve fırkaî şahî efradından 12 süvari askeri ve kumandanları mülâzım Nizam han; o civarda oturan aşiretlerden bir kısmının şeyhleri olan sahip zade hacı Gulam Faruk, beraberinde olmak üzere iki gün gezdim, işaret dikilmesi lâzımgelen yerleri mühendise ve müfreze kumandanına gösterdim. Onlar da akabinde askerlere ve aşiret delikanlılarına aynı noktaları göstererek ertesi günün işini hatasız olark hazırlamış oluyordum. Heman her nokta bir

adama tahsis edildiğinden işaretin yanlış yere dikilmesi ihtimali çok azalıyordu. Aynı zamanda bir taraftan krokisini yaparak isimlerinde zaptediyordum.

2 — Nirengi noktalarının işaretlenerek rasada hazırlanması:

Yukarıda arzettiği şekilde yerleri belli olan noktalara mühendis Emir hanla aşiret şeyhi bir koldan; Mülâzım Nizam han askerleriyle diğer koldan ve nezaretleri altında iki gün içinde matlup olan noktaları işaretlemiş bulunuyorlardı.

3 — Dılı esasın intihap ve mesahası:

İşaretler bir taraftan dikilirken diğer taraftan gûh gaşeluşi cenup kenarındaki düzlükte intihap ve tahdit ettiğim hattı aslı mesahası ikmal ediliyordu. 1230 metre olan bu hattın mesahalar hatayı vasatısı bir buçuk santim olduğundan maksada uygun ve kâfı geldi.

4 — Semt tayini:

Hattı aslıyı mesah ettiğim akşam kutup yıldızına göre semti tayin ettim. Müteakip gece de tekrar kontrol ederek kati semti elde ettim.

5 — Mevkîf rastları (ufkî şakulî):

Bu işin hemen en sıkıntılı ve üzüntülü kısmını rasatlar teşkil ediyordu. 34 nirengi noktasının yirmi dördü mevkîf idi. Rasat başladıktan sonra başlayan soğuk ve çok sert ruzgâr bilâ fasıla yedi gün sürdü. Bir gün fasıladan sonra daha beş gün devam eden 12 günlük bu fırtına programımı alt üst etti. Bunun ilk beş gününden hesap yapmak suretile istifade ettimse de diğer yedi gününü her an ruzgârın

kesilmesini beklemekle vakit geçirdim. Belki çalışabilirim ümidile iki defa işe çıktım isede hava açıldıktan sonra bu rasatları tekrar etmek icap etti.

Bundanbaşka bazı mevzii müşkilâtlarla da karşılaştım. Gûhi simtig silsilesi üzerinde Çah abat dağı üzerinde mevkif almak rasat yapmak belkide cihan haritacılığı hayatında ender tesadûf edilebilen bir iş idi. Bu dağ eski şeker külâhları gibi sip sivri; cenup tarafı da 70:80 metre derinliğinde divar gibi bir uçurumdu. Tepenin üstü de gayet dar olduğundan kurulan alet sehпасının ayakları bu derin uçurumun kenarından bir ayak sığacak kadar uzakta bulunuyordu. Şimal tarafındaki nirengilere bakmak içinde bu uçurumun tam kenarına geçmek bu heyecanlı vaziyet'e bir saatten fazla uğraşmak icap ediyordu. Efğan mühendisi Ahmet emirhan bu şekli mesaiye muvafakat etmedi. Bu noktanın rasadından vaz geçilerek bu yeri terk etmekliğimizi bildirdi. Bu yeri terk etmek, işi daha bir iki gün geriletecekti. Fırınanın yedi günlük açığını kapatmağa uğraşırken burada da daha bir iki gün kayp etmek muvafık olamazdı. Esasen hesabın da şimalden cenuba intikali için en mühim nokta burası idi. Her iş ve mesleğin bir feragat ve fedakârlığı icap ettiren şekli vardır. Bu da pek alâ benim için bu şekilde tecelli eden bir vazife idi. Ricat; duygu ve hislerime çok aykırı ve acı geldi. Rasadı yapmam icap ettiğini mühendise söyledim. Bu karar karşısında üç Efganlının başlarından sarıkları çıkarıldı Altı metre uzunluğunda olan bu sarıklar bükülerek birisi belime sarılarak eyice bağlandı ve düğümlendi. Diğer ikisi de yine bükülerek sağ vs sol taraftan evvelki sarığa ilmek vuruldu. İkişer metre kadar uzaktan bu sarıkların ucundan

dört kişi beni sım sıkı tutuyorlardı. Bu şekilde ve bu heyecanlı vaziyette alet ile uçurum kenarı arasında tam bir buçuk saat uğraştım. Bu uğraşma hengâmında şayet bir kaza olursa büsbütün uçuruma yuvarlanmaktan kurtularak dört kişinin tutmakta olduğu sarıkların ucunda uçuruma aşağı belimden asılı vaziyette sallanıp kalacaktım. Böyle bir kaza olmadı. Rasadın sonunu haber verir vermez; önümün açılması için hemen aleti sehпасı ile kaldırdılar. Alet kalkıpta ileriye ilk serbest adımımı attığım zaman dünyaya ve hayata yeni açılan bir kapıdan tçeri girdiğimi his ediyordum. Vazifemin muvaffakiyetle bitmesinden duyduğum haz heyecanım nisbetinde büyüktü. Akşamın bu ufukları boyadığı berrak ve koyu kızzlıklar ağır ağır karanlığa boyanırken bu yerden yavêş yavaş uzaklaşıyor ara sıra dönüp bu yere bakmaktan kendimi alamıyordum.

İnsanın çıkamayacağı zan edilen kızıl granitten müteşekkil sert ve sarp Gûhi çah fazıla tırmanırken; tuz gölünde bataklıklardan hayvanla adaya geçerken duyduğum heyecan evvelkine nisbetle hiç mesabesinde kalır.

6, 7 — Müselleslerin, semtlerin, kemiyeti vaziyelerin hesapları:

Fırtınalı günlerin beş gününü istisna edersem diğer hesapları tamamen gece yapmıştım. Bu bazan sabahlara kadar devam ediyor bazanda lambanın gazı ile mesai duruyordu. Bu müşkil mesai sayesinde topoğraf işine muktazi noktalar vakti zamanında hazırlanmış oluyordu. Bu suretle topoğraf işi de nirengi işi ile muvazi yürüyordu. Nirengi işinin ilerlediği zamanlarda da öyleye kadar nirengi işi ile uğraşıyor, öyleden sonra da topoğraf işine çalışarak arkadaşşıma yardım

ederek her iki işin tevazününü temin ediyordum. Takriben 200 murabba kilometrelik sahanın da topoğrafyasını almak için çalışdım. Arkadaşım da mümkün olan muavenetini benden esirgememiş nirenginin ilerlemesi için hayli yardımları olmuştur.

8 — Kanavanın ihzar ve tersimi; noktaların kanavaya nakilleri:

Kanava bu defa yapılan iş çerçevesine göre hesaplanmıştır. (120 kilometre derinlik ve 50 kilometre genişliğe göre X Y ler zait işaretile işaretlenmeğe müsait idi. Bu mesafe daha uzadığı ve işin daha cenuba doğru temdidi halinde 120 kilometreden sonra X nakıs işaretile istenildiği kadar hesaba devam edilebilirdi.)

Hesapları hitam bulan nirengi noktalarını da günü gününe bu kanavaya nakletmek işi hayli kolaylaştırıyordu. Topoğrafi işlenecek kısımlarada lüzümü olan noktalar hazırlanmış olduğundan icabedenler buradan iş mapına naklediliyordu.

Nirengi noktaları Nemeksara (tuz gölüne) indiği zaman topoğraf işide Gûhi simtig silsilesine dayanmıştı. Eğer önümüze çıkan on iki günlük fırtına olmasaydı büyük kumandanımızın müsaade buyurdıkları mühlet hatta bir gün de fazlasile kâfi gelmiş olacaktı. Yapılan iş kudretli kumandanımızın huzurlarına çıkarıldığı zaman; İran ve Efgan heyetlerine uzatarak işte nakşe böyle olur buyurdular. (Nakşe fari-sice harita demektir.) Bu cümlei takdiriye karşısında sayimizin mükâfatını idrakten mütevellit haz ve saadete müstağ-rak olmuştuk. İşimizi muvaffakiyetle neticelendiren sebeplerin başlıcalarından birisi de İran - Efgan hükûmetlerinin gösterdiği teshilâttır. Haritasını yaptığımız mıntaka kâmilten Efganistan aşiretlerinin bulundukları yerler olduğundan Efgan

Hükûmet ve Milletinin gösterdiği candan ve çok samimî alâka ve fedakârlık; bütün Türklüğü mütehassis edecek kadar büyük olduğunu kaydetmeden geçemeyeceğim. İşimiz ve esbabı istirahatımız namına ta Kâbilden ve sarayı şahiden celp edilen çadırlar, işçi, aşçı, çamaşırcı ve sofracılarla çöl ortalarında medeni ve yüksek bir varlık yaratılmıştı. Emir ve arzumuza terkedilen ordunun iki kamyonu heman hiç durmadan çalışıyordu. Bu yüksek duygu ve alâkaları hiç şüphesizki hükûmet ve milletime raci idi. Bu günkü şerefli varlığımızın temeli ruhu ve canı olan ulu reisimiz Ata türke karşı derunî duygularının birer tezahürü idi. Sevgili bayrağımızı bizden kıskanmayan bu kardaş milletin necip duyguları karşısında şahsî ve ferdî benlik ve varlığın eriyerek yerine bütün milletimi ve hükûmetimi temsil eden bir varlık kaim olmuştu. Sanki canlı bir Türk bayrağı.

İşte bu his ve duygu her dürlü müşkülleri ve engelleri kolaylıkla bertaraf edebilecek kadar derin bir kuvvet ve kudret kaynağıdır. Bunu anlamak ve idrak etmek ancak aynı hisle mütehassis olmakla kabildir.

Tuz gölünün cenubunda çölleri ihtiva eden büyük kısımda nirengi ile harita yapılması çok zaman isteyeceğinden kumandanımız bundan sarfinazar ile topoğraf arkadaşımıza kroki halinde yaptırmakla iktifa etmiştir. Bu haritalar matbaamızda tabedilerek her iki tarafın istifadesine bahşedilmiş ve tarihî kütüphanemizi sülemiştir.
